

Rzetelność ksiąg podatkowych (wybrane zagadnienia)

Zgodnie z art. 3 pkt 4 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. Ordynacja podatkowa (Dz. U. z 2015 r., poz. 613)¹, pod pojęciem ksiąg podatkowych rozumie się między innymi księgi rachunkowe, ewidencje oraz rejestry, do których prowadzenia – do celów podatkowych – na podstawie odrębnych przepisów, zobowiązani są podatnicy lub inkasenci².

Za księgi podatkowe ustawodawca uznał więc wszelkiego rodzaju urzędzenia księgowo do prowadzenia, których zobligowane są ww. podmioty. Do urzędzeń tych zaliczyć więc można oprócz ksiąg rachunkowych m.in. podatkową księgę przychodów i rozchodów, ewidencję przychodów, ewidencje prowadzone na potrzeby podatku od towarów i usług, ewidencję środków trwałych oraz ewidencję wyposażenia³.

W ramach niniejszego opracowania pozostaniemy jednak jedynie przy analizie ksiąg rachunkowych, choć większość z poniższych rozważań ma również zastosowanie przy pozostałych urzędzeniach księgowych. Odrębności wynikają bowiem jedynie z unormowań zawartych ustawie z dnia 29 września 1994 r., o rachunkowości (zwana dalej ustawą o rachunkowości)⁴.

Pojęcie ksiąg rachunkowych zostało z kolei zdefiniowane we wspomnianej wyżej ustawie o rachunkowości. Zgodnie z art. 13

¹ Zwana dalej Ordynacją podatkową.

² Art. 3 pkt 4 ustawy – Ordynacja podatkowa.

³ Szerzej: B. Sowa, *Odpowiedzialność kierownika jednostki za przestrzeganie przepisów w zakresie rachunkowości* [w:] Administracja. Teoria – Praktyka – Dydaktyka 2014, nr 2(35), s. 20–48.

⁴ Tekst jednolity, Dz. U. z 2013 r., poz. 330 z późn. zm.

ust. 1 tego aktu normatywnego księgi rachunkowe obejmują zbiory zapisów księgowych, obrotów (sum zapisów) i sald, które tworzą⁵:

- dziennik;
- księgę główną;
- księgi pomocnicze;
- zestawienia: obrotów i sald kont księgi głównej oraz sald kont pomocniczych;
- wykaz składników i pasywów (inwentarz).

Przy prowadzeniu ksiąg rachunkowych przy użyciu komputera za równoważne z nimi uważa się odpowiednio zasoby informacyjne rachunkowości, zorganizowane w formie oddzielnych komputerowych zbiorów danych, bazy danych lub wyodrębnionych jej części, bez względu na miejsce ich powstania i przechowywania⁶.

Definicje legalne rzetelności ksiąg podatkowych zawiera natomiast zarówno jedna jak i druga z wyżej wymienionych ustaw. Oba z wymienionych aktów normatywnych w taki sam sposób precyzują pojęcie rzetelności ksiąg. Zgodnie z art. 24 ust. 2 ustawy o rachunkowości księgi rachunkowe uznaje się za rzetelne, jeżeli dokonane w nich zapisy odzwierciedlają stan rzeczywisty⁷. Podobnie, zgodnie z art. 193 § 2 ustawy Ordynacja podatkowa księgi podatkowe uważa się za rzetelne, jeżeli dokonywane w nich zapisy odzwierciedlają stan rzeczywisty⁸.

Przedmiotowa rzetelność ksiąg jest niezbędna z punktu widzenia celów ze względu, na które księgi są prowadzone. Wydaje się, że jeśli chodzi o ustawę o rachunkowości cel ten został wskazany w art. 8 ust. 1, zgodnie z którym określając zasady (politykę) rachunkowości należy zapewnić wyodrębnienie w rachunkowości wszystkich zdarzeń istotnych do oceny sytuacji majątkowej i finansowej oraz wyniku finansowego jednostki, przy zachowaniu

⁵ Art. 13 ust. 1 ustawy o rachunkowości.

⁶ Art. 13 ust. 2 ww. ustawy.

⁷ Art. 24 ust. 2 ustawy o rachunkowości.

⁸ Art. 193 § 2 ustawy Ordynacja podatkowa.

zasady ostrożności⁹. Natomiast zgodnie z art. 193 § 1 ustawy Ordynacja podatkowa księgi podatkowe prowadzone rzetelnie i w sposób niewadliwy stanowią dowód tego, co wynika z zawartych w nich zapisów¹⁰. Dane z takich ksiąg mogą posłużyć do określenia prawidłowej podstawy opodatkowania zgodnie z odpowiednią ustawą materialno-podatkową czy to w podatkach dochodowych, czy w podatku od towarów i usług.

Rachunkowość jednostek gospodarczych obejmuje zespół czynności, urządzeń księgowych oraz procedur, które powinny stanowić wewnętrznie spójną całość, która powinna być zorganizowana w taki sposób, aby realizowała wskazane przez nią zadania w możliwie najwyższym stopniu¹¹.

Odpowiedzialność za organizację oraz prowadzenie rachunkowości w sposób zgodny z ustawą o rachunkowości ponosi kierownik jednostki gospodarczej, dlatego też to on odpowiada za prawidłowość oraz rzetelność ksiąg podatkowych¹². W przypadku gdy kierownikiem jednostki jest organ wieloosobowy, a nie została wskazana osoba odpowiedzialna, odpowiedzialność ponoszą wszyscy członkowie tego organu. Jak już wskazano wyżej podstawowym kryterium służącym do oceny prawidłowości ksiąg podatkowych jest ich rzetelność, a księgi spełniające ten warunek mogą stanowić dowód w postępowaniu przed organami podatkowymi. Rzetelna księga podatkowa to księga rzeczywista zawierająca informacje o wszystkich zdarzeniach gospodarczych, które to mogą wpływać na wysokość należnego podatku. Dlatego też księgi rachunkowe powinny odzwierciedlać rzeczywisty oraz pełen opis wszystkich czynności, które to w danej jednostce gospodarczej mają miejsce.

⁹ Art. 8 ust. 1 ustawy o rachunkowości.

¹⁰ Art. 193 ustawy Ordynacja podatkowa.

¹¹ Szerzej: B. Sowa, *Podstawowe zasady prowadzenia rachunkowości* [w:] R. Kata, J. Rogowski, *Wybrane zagadnienia rachunkowości finansowej*, Rzeszów 2008, s. 11–33.

¹² E. Nowak, *Rachunkowość*, Warszawa 1999, s. 30.

Wymagania jakimi powinny odpowiadać księgi podatkowe (rachunkowe) oraz obowiązki osób zobowiązanych do prowadzenia tych ksiąg zostały określone – jak już wcześniej wspomniano – w ustawie o rachunkowości oraz w ustawie Ordynacja podatkowa.

Księgi rachunkowe powinny być prowadzone rzetelnie, bezbłędnie, sprawdzalnie oraz, co najważniejsze, na bieżąco. Główną zasadą, z której wynika powyższe twierdzenie jest art. 24 ustawy z dnia o rachunkowości. Rzetelne księgi to takie, w których dane obrazują prawdziwą sytuację majątkową i finansową jednostki w danym momencie¹³. Ponadto księgi rachunkowe powinny być trwale oznaczone nazwą jednostki i rokiem obrotowym, którego dotyczą oraz przechowywane starannie w ustalonej kolejności¹⁴.

Przepisy ustawy o rachunkowości wskazują na to, iż – co do zasady – księgi rachunkowe uznaje się za rzetelne pod warunkiem, jeśli dokonane w nich zapisy odzwierciedlają stan rzeczywisty. Natomiast samo pojęcie prowadzenia ksiąg rachunkowych bezbłędnie wskazuje na to, że wprowadzono do nich wszystkie kompletne i poprawne zakwalifikowane do księgowania w danym miesiącu dowody księgowe, zapewniono ciągłość zapisów oraz bezbłędność działania stosowanych procedur obliczeniowych.

Kolejną cechą ksiąg powinna być ich sprawdzalność. Muszą one umożliwiać w prosty sposób stwierdzenie poprawności dokonanych w nich zapisów, stanów (sald) oraz działania stosowanych procedur obliczeniowych. W dużej mierze chodzi o to, aby udokumentowanie zapisów pozwalało na głęboką identyfikację dowodów i sposobu ich zapisania w księgach rachunkowych na wszystkich etapach przetwarzania danych. Powyższe zapisy powinny być uporządkowane w sposób chronologiczny i systematyczny według kryteriów klasyfikacyjnych, w sposób umożliwiający sporządzenie sprawozdań finansowych i innych sprawozdań, między innymi deklaracji podatkowych oraz rozliczeń finansowych.

¹³ A. Walińska, *Komentarz do art. 24 ustawy o rachunkowości*, LEX, stan prawny na 01.06.2015 r.

¹⁴ *Podstawy rachunkowości*, pod red. K. Sawickiego, wyd. V, Warszawa 2005, s. 16.

wych. W przypadku prowadzenia ksiąg rachunkowych przy użyciu komputera powinna być zapewniona kontrola kompletności zbiorów systemu rachunkowości oraz parametrów przetwarzania danych. Winien być zapewniony również dostęp do danych, które umożliwiłyby bez względu na stosowaną technikę, na uzyskanie w dowolnym czasie i za dowolnie wybrany okres sprawozdawczy jasnych, informacji o treści zapisów dokonanych w księgach rachunkowych. Jeżeli natomiast chodzi o uznanie ksiąg rachunkowych za prowadzone bieżąco, trzeba zaznaczyć, że będą one miały taki przymiot, jeśli¹⁵:

- pochodzące z nich informacje będą umożliwiały sporządzenie w terminie obowiązujących jednostkę sprawozdań finansowych i innych, sprawozdań, w tym deklaracji podatkowych oraz dokonanie rozliczeń finansowych;
- zestawienia obrotów i sald kont księgi głównej będą sporządzane przynajmniej za poszczególne okresy sprawozdawcze, nie rzadziej niż na koniec miesiąca, a za rok obrotowy – nie później niż do 85 dnia, po dniu bilansowym;
- ujęcie wpłat i wypłat gotówką, czekami, weksłami obcymi oraz obrotu detalicznego i gastronomii będzie następować w tym samym dniu, w którym zostały dokonane.

Warto jeszcze zaznaczyć, że stwierdzone błędy w zapisach poprawia się na dwa sposoby¹⁶:

- przez skreślenie dotychczasowej treści i wpisanie nowej, z zachowaniem czytelności błędnego zapisu, oraz podpisanie poprawki i umieszczenie daty. Zaznaczmy jednak, że poprawki takie muszą być dokonane jednocześnie we wszystkich księgach rachunkowych i nie mogą nastąpić po zamknięciu miesiąca lub;
- przez wprowadzenie do ksiąg rachunkowych z dowodu zawierającego korekty błędnych zapisów, dokonywane tylko zapisami dodatnimi albo tylko ujemnymi. Tylko w taki

¹⁵ Art. 24 ust. 5 ustawy o rachunkowości.

¹⁶ Art. 25 ust. 1 ww. ustawy.

sposób zrealizowane będą wszystkie zasady dotyczące prowadzenia ksiąg.

Ponadto, w razie ujawnienia błędów po zamknięciu miesiąca lub prowadzenia ksiąg rachunkowych przy użyciu komputera, błędy poprawia się tylko przez wprowadzenie do ksiąg rachunkowych dowodu zawierającego korekty błędnych zapisów, dokonywane tylko zapisami dodatnimi lub tylko ujemnymi¹⁷.

Jak już o tym była mowa wyżej, zgodnie z art. 13 ust. 1 ustawy o rachunkowości, księgi rachunkowe obejmują zbiory zapisów księgowych, obrotów (sum zapisów) sald, które tworzą¹⁸:

- dziennik;
- księgę główną;
- księgi pomocnicze;
- zestawienia: obrotów i sald kont księgi głównej oraz sald kont ksiąg pomocniczych;
- wykaz składników aktywów i pasywów (inwentarz).

Dziennik – jest przeznaczony do chronologicznego ujmowania zdarzeń gospodarczych według dat ich wystąpienia¹⁹. W urzędzie tym chronologicznie, tj. dzień po dniu ujmowane są dane operacje gospodarcze. Zapisy te są dokonywane na podstawie sprawdzonych i zatwierdzonych dowodów księgowych w kolejności czasowej (według daty) oraz powinny zawierać co najmniej²⁰:

- datę dokonania operacji gospodarczej;
- określenie rodzaju i numer identyfikacyjny dowodu księgowego stanowiącego podstawę zapisu oraz jego datę, jeśli różni się ona daty dokonania operacji gospodarczej;
- zrozumiały tekst, skrót lub kod opisu operacji, z tym że należy podać objaśnienie treści skrótów lub kodów;
- kwotę zapisu.

¹⁷ Art. 25 ust. 2 ustawy o rachunkowości.

¹⁸ Art. 13 ust. 1 ww. ustawy.

¹⁹ *Podstawy rachunkowości*, pod red. K. Sawickiego, *op. cit.*, s. 61.

²⁰ J. Aleszczyk, *Rachunkowość finansowa od podstaw*, Poznań 2011, s. 402.

Dziennik powinien umożliwiać uzgodnienie jego obrotów z obrotami zestawienia obrotów i sald kont księgi głównej²¹.

Księgę główną – tworzą konta syntetyczne zawarte w zakładowym planie kont. Ewidencja na nich odbywa się w kolejności chronologicznej, z zachowaniem kolejności występowania operacji gospodarczych. Konta te zawierają zapisy o zdarzeniach w ujęciu systematycznym. Obowiązuje zasada, że na kontach tych ujmowane są zdarzenia zarejestrowane uprzednio lub równocześnie w dzienniku zdarzeń, zgodnie z zasadą podwójnego zapisu²².

Księgi pomocnicze – składają się z kont analitycznych, które zawierają zapisy stanowiące uszczegółowienie i uzupełnienie kont księgi głównej. Prowadzone są w ujęciu systematycznym jako wyodrębniony system ksiąg, kartotek (zbiorów kont), komputerowych zbiorów danych, uzgodniony z saldami i zapisami na kontach księgi głównej²³.

Księgi pomocnicze prowadzi się w szczególności dla²⁴:

- środków trwałych oraz dokonywanych od nich odpisów amortyzacyjnych i umorzeniowych;
- rozrachunków z kontrahentami;
- rozrachunków z pracownikami;
- operacji sprzedaży, ze szczegółowością wymaganą do celów podatkowych;
- operacji zakupu, również ze szczegółowością wymaganą do celów podatkowych;
- kosztów i istotnych dla jednostki składników aktywów;
- operacji gotówkowych w przypadku prowadzenia kasy.

Inwentarz – stanowi wykaz składników zarówno aktywów i pasywów. Jest on sporządzany przez podmioty gospodarcze, które wcześniej nie prowadziły księgi rachunkowej. Wykazane w inwentarzu pozycje powinny stanowić odpowiedniki lub też rozwi-

²¹ Art. 14 ust. 1 ustawy o rachunkowości.

²² *Podstawy rachunkowości*, pod red. K. Sawickiego, *op. cit.*, s. 61.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Art. 17 ust. 1 ustawy o rachunkowości.

nięcia pozycji występujących w bilansie otwarcia. Jeśli podmiot gospodarzy kontynuuje prowadzenie ksiąg rachunkowych to funkcję inwentarza spełniają sporządzane na dzień zamknięcia ksiąg rachunkowych²⁵:

- zestawienie obrotów i sald kont księgi głównej;
- zestawienie sald kont ksiąg pomocniczych.

Zestawienia obrotów i sald – sporządzane są na podstawie zapisów na kontach księgi głównej oraz kont ksiąg pomocniczych w terminach oraz na zasadach określonych w ustawie.

Zgodnie z art. 26 ust. 1 ustawy o rachunkowości jednostki przeprowadzają na ostatni dzień każdego roku obrotowego inwentaryzację²⁶:

- aktywów pieniężnych (z wyjątkiem zgromadzonych na rachunkach bankowych), papierów wartościowych w postaci materialnej, rzeczowych składników aktywów obrotowych, środków trwałych oraz nieruchomości zaliczonych do inwestycji, a także maszyn i urządzeń wchodzących w skład środków trwałych w budowie – drogą spisu ich ilości z natury, wyceny tych ilości, porównania wartości z danymi ksiąg rachunkowych oraz wyjaśnienia i rozliczenia ewentualnych różnic;
- aktywów finansowych zgromadzonych na rachunkach bankowych lub przechowywanych przez inne jednostki, w tym papierów wartościowych w formie zdematerializowanej, należności, w tym udzielonych pożyczek, oraz powierzonych kontrahentom własnych składników aktywów – drogą otrzymania od banków i uzyskania od kontrahentów potwierdzeń prawidłowości wykazanego w księgach rachunkowych jednostki stanu tych aktywów oraz wyjaśnienia i rozliczenia ewentualnych różnic;
- środków trwałych, do których dostęp jest znacznie utrudniony, gruntów oraz praw zakwalifikowanych do nieru-

²⁵ J. Aleszczyk, *Rachunkowość...*, *op. cit.*, s. 403.

²⁶ Art. 26 ust. 1 ustawy o rachunkowości.

chomości, należności spornych i wątpliwych, a w bankach również należności zagrożonych, należności i zobowiązań wobec osób nieprowadzących ksiąg rachunkowych, z tytułów publicznoprawnych, jeżeli przeprowadzenie ich spisu z natury lub uzgodnienie z przyczyn uzasadnionych nie było możliwe – drogą porównania danych ksiąg rachunkowych z odpowiednimi dokumentami i weryfikacji wartości tych składników.

Każda jednostka gospodarcza ma obowiązek dokonać zamknięcia rocznego ksiąg rachunkowych w ciągu 90 dni (czyli 3 miesięcy) od dnia kończącego rok obrotowy²⁷.

Zamknięcie obejmuje z reguły 3 grupy poniższych czynności²⁸:

- zaksięgowanie wszystkich operacji dotyczących danego roku oraz ujęcie w ewidencji księgowej powyższych dokumentów i zdarzeń, które to wpłynęły do jednostki po ostatnim dniu roku obrotowego, ale tego roku dotyczą (dlatego też mowa jest o 90 dniach) oraz rozliczenie różnych procesów (zakup, sprzedaż produkcja), a także uzgodnienie różnych urzędzeń ewidencyjnych;
- weryfikację danych ewidencji w porównaniu ze stanem rzeczywistym, co z kolei prowadzi do przeprowadzenia inventaryzacji, wyjaśnienia oraz rozliczenia różnic;
- analizę ekonomicznej treści aktywów i kompletności ujęcia zobowiązań, czyli odpisanie aktywów, które utraciły w całości bądź też w części wartość, według której dotychczas figurowały w księgach. Przykładem mogą tu być np. zapasy uszkodzone bądź też niechodliwe, nieprzydatne lub wycofane z użytkowania środki trwałe, wygasłe lub nieprzydatne prawa, udziały i papiery wartościowe o obniżonej wartości, należności, które uległy przedawnieniu bądź też umorzeniu lub też takie, których ściągalność budzi wątpliwości.

²⁷ J. Matuszewicz, P. Matuszewicz, *Rachunkowość od podstaw*, Warszawa 2008, s. 352.

²⁸ *Ibidem*.

Zamknięcie ksiąg rachunkowych polega więc na obliczeniu sald końcowych poszczególnych kont oraz na ich podkreśleniu. Jeśli w przedsiębiorstwie używa się tzw. tabulogramy, to w takiej sytuacji sporządza się wykaz sald końcowych. Salda te umieszcza się w zestawieniu obrotów i sald, a na jego podstawie w bilansie zamknięcia. Tak więc zamknięcie ksiąg rachunkowych w jednostce kontynuującej działalność musi nastąpić w terminie 15 dni od daty zatwierdzenia sprawozdania finansowego, które to zostało sporządzone na koniec roku obrotowego. Jednak należy w takim przypadku pamiętać, że zamknięcie ksiąg rachunkowych nie może nastąpić później niż w ciągu trzech miesięcy od daty wyznaczającej moment zamknięcia ksiąg. W jednostkach kontynuujących działalność bilans zamknięcia opracowany na ostatni dzień mijającego roku obrotowego stanowi bilans otwarcia na pierwszy dzień nadchodzącego roku obrotowego. Ponadto należy zwrócić uwagę na to, iż może wystąpić sytuacja, gdy po sporządzeniu bilansu zamknięcia jednostka gospodarcza otrzyma informację o zdarzeniach mających istotny wpływ na treść bilansu. W przypadku, gdy nie został on jeszcze zatwierdzony, należy dokonać w nim odpowiednich zmian, a także ująć owe zmiany w księgach roku obrotowego, którego dotyczył bilans. Jeśli natomiast bilans został już zatwierdzony należy wówczas owe informacje o zdarzeniach dotyczących minionego okresu ująć w księgach rachunkowych roku, w którym otrzymano informacje²⁹. Ponadto księgi rachunkowe zamyka się na dzień zakończenia działalności gospodarczej, w tym także w związku ze sprzedażą, zakończeniem likwidacji lub postępowania upadłościowego podmiotu gospodarczego, na dzień poprzedzający zmianę organizacyjno-prawną podmiotu gospodarczego, a także na inny dzień bilansowy określony odrębnymi przepisami. Takie księgi powinny być zamknięte w ciągu 3 miesięcy od powstania tych zdarzeń³⁰.

Wszystkie, powyższe składniki muszą być zatem prowadzone we wcześniej już wspomniany sposób, a więc rzetelnie, bezbłęd-

²⁹ *Podstawy rachunkowości*, K. Sawicki (red.), *op. cit.*, s. 63.

³⁰ J. Aleszczyk, *Rachunkowość finansowa...*, *op. cit.*, s. 401–402.

nie, sprawdzalnie oraz bieżąco. Nierzetelne prowadzenie ksiąg rachunkowych może prowadzić do odpowiedzialności karnej, gdyż zgodnie z art. 77 ustawy o rachunkowości, kto wbrew przepisom ustawy dopuszcza do nieprowadzenia ksiąg rachunkowych, prowadzenia ich wbrew przepisom ustawy lub podawania w tych księgach nierzetelnych danych lub też nie sporządza sprawozdania finansowego lub sporządza go niezgodnie z przepisami ustawy lub zawiera w tym sprawozdaniu nierzetelne informacje podlega grzywnie lub karze pozbawienia wolności do lat 2, albo obu tym karom łącznie.

Niezależnie od powyższej odpowiedzialności, księgi nierzetelne nie są uznawane za dowód w postępowaniach prowadzonych przez organy podatkowe, w części w jakiej nie odzwierciedlają stanu rzeczywistego, co może prowadzić do określania podstawy opodatkowania przez te organy w drodze oszacowania zgodnie z art. 23 ustawy Ordynacja podatkowa. Dalszą konsekwencją z reguły jest domiar podatku oraz ewentualne odsetki za zwłokę, które to okoliczności mogą w skrajnych przypadkach prowadzić do utraty płynności finansowej przedsiębiorstwa.

W tym miejscu należy także wspomnieć o odpowiedzialności wynikającej z ustawy z dnia 10 września 1999 r. Kodeks karny skarbowy³¹, który w art. 61 mówi o odpowiedzialności za wykroczenie skarbowe, jeżeli nie dochodzi do uszczuplenia w podatku, bo wówczas ewentualne zagrożenie karą jest zależne od wysokości uszczuplonego lub zagrożonego uszczupleniem podatku.

Reasumując, księgi podatkowe stanowią podstawę sprawozdawczości finansowej jednostki. Z kolei powyższa sprawozdawczość podlega kontroli przez podmioty zewnętrzne takie jak np. organy podatkowe. Należy zwrócić uwagę na fakt, iż, tylko i wyłącznie prawidłowo prowadzone księgi rachunkowe świadczą o dobrej organizacji i funkcjonowaniu danej jednostki gospodarczej. Ich prawidłowość odgrywa niezwykle istotną rolę w obrocie gospodarczym na każdym etapie „przetwarzania danych”. Pojęcie

³¹ Tekst jednolity, Dz. U. z 2013 r., poz. 186 z późn. zm.

rzetelności ksiąg podatkowych jest związane z relacjami podmiotów gospodarczych z organami podatkowymi, które jednak w przypadku ksiąg rachunkowych jest osadzone w zasadach ich prowadzenia wynikających z ustawy o rachunkowości. Rzetelność tych ksiąg wpływa na prawidłowość rozliczeń prawnopodatkowych, a w konsekwencji może prowadzić do różnorakiej odpowiedzialności na poziomie administracyjnym lub karnym. Nierzetelne prowadzenie ksiąg, poprzez domiar podatków obniża wartość sprawozdawczą tych ksiąg oraz zakłóca procesy zarządzania i planowania, a w skrajnych przypadkach może prowadzić do utraty płynności finansowej przedsiębiorstwa.